

Соціальні та містобудівні особливості формування туристично-рекреаційної мережі як стратегія економічного розвитку локальних систем розселення в Україні

В. О. Яценко

Кафедра ландшафтної та туристично-рекреаційної архітектури Київського національного університету будівництва і архітектури, м.Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: viktoryathenko@ukr.net

Paper received 03.02.20; Accepted for publication 18.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-NT2020-224VIII27-03>

Анотація. В статті розглянуто передумови розробки методики формування туристично-рекреаційних комплексів на базі ресурсних можливостей локальних систем розселення (територіальних громад) в Україні. Звернено увагу на стан галузі і перспективні можливості її як основної для економічного розвитку ряду територіальних громад. Окреслено ряд принципів за якими процес має розглядатися в містобудівній діяльності. Наведено конкретний приклад стратегічної програми розвитку локальної системи в основі якої закладено туристично-рекреаційну складову.

Ключові слова: територіальна громада, локальна система розселення, туристично-рекреаційна діяльність, містобудівна діяльність, екологія, урбанізація, природний ресурс.

Вступ. Соціально-політичні зміни в Україні характеризуються перебудовою політичної системи суспільних інститутів, зміною адміністративно-територіального устрою, умовами життя і трудових відносин, переоцінкою системи цінностей, перерозподілом владних повноважень тощо. Містобудівна діяльність, як ніяка інша, стала на перехресті змін, переваг, негараздів, пропозицій та очікувань позитивних змін. Виникла необхідність поновлення проектної документації на всіх рівнях починаючи з Генеральної схеми розселення. Поява нового територіального суб'єкта, що потребує містобудівного втручання – об'єднанні територіальні громади або локальні системи розселення потребує перегляду нормативної та законодавчої бази.

Суб'єкт системи в основі якого лежить організація простору до якого належать урбанізовані рекреаційні, сільськогосподарські території, інженерні та транспортні мережі потребує стратегічних пропозицій розвитку від яких буде залежати його майбутнє.

Особливо складною є ситуація з локальними системами в зоні впливу великих міст таких як Київ, Харків, Львів, Одеса, які в свою чергу впливають на прилеглі території.

Наростання антагонізму між містом і передмістям потребує негайного втручання як законодавчого, нормативного так і зміни парадигми співіснування в основі якої має стати еколого-містобудівна стратегія, яка полягає в розвитку рекреаційної мережі здатної забезпечувати місто природним ресурсом для різного виду відпочинку.

Короткий огляд публікацій по темі. Процеси децентралізації та зміни адміністративно-територіального устрою в Україні розпочалися без достатньої містобудівної бази яка повинна була сформувати стратегію реформування існуючої системи в бажану побудовану на передових прикладах інших країни.

Існуюча ієрархія містобудівної діяльності в країні побудована за принципом вертикалі від складного до простого. За нинішніх умов ця методика значно змінилася, а нова форма з появою локальних систем розселення, яка здебільшого буде розвиватися саме на

економічній спеціалізації, потребує і нових видів проектних робіт.

Проектна діяльність в Україні має доволі міцну та ґрунтовну базу, яку в свій час формували вітчизняні архітектори. Так, в ХХ столітті значний вклад в теорію і практику містобудівної школи внесли праці Д.І.Богорада, А.Ейнгорна, Г.І.Фільварова, І.О.Фоміна [1,2,3], які саме започаткували системні методи регіонального планування. Роботи М.М.Дьоміна Г.І.Лаврика [4,5] стали методологічним фундаментом системних методів в архітектурі та містобудуванні. До ряду спеціалізованих досліджень пов'язаних з побудовою діяльності на всіх рівнях можна віднести дослідження Ю.М.Палехи, Г.П.Підгрушного, В.М.Вадімова, В.І.Мироненка, Т.Ф.Панченко, І.К.Бистрякова, В.В.Шулика [6,7,8,9,10], які розглядали в своїх роботах питання транспорту, промисловості, оцінки землі, природного потенціалу для створення рекреаційних систем. Початок змін ХХІ століття став пошуком нових рішень як в системі розселення так і на рівні самих поселень.

В цей час здебільшого дослідження пов'язані локальними питаннями проблем екології, збереження природи, історії, культури в контексті їх можливостей для формування стратегії майбутнього розвитку локальних систем розселення – територіальних громад. Такими дослідженнями стали роботи Г.Шульги, Г.О.Осіченко та інші.

Мета. Мета публікації полягає в подальшому вивченні нового суб'єкта системи розселення, який визначився в процесі змін адміністративно-територіального поділу України, а саме дослідженні методології розробки нових підходів до пропозицій просторового розвитку локальних систем розселення виходячи з концептуальних засад та наукового обґрунтування нової парадигми в містобудівній діяльності. Один з таких підходів полягає в залученні значних ресурсних можливостей для формування туристично-рекреаційної мережі як головної для побудови стратегічної програми територіальних громад.

Матеріали та методи. Україна – двадцять друга за територією країна світу – 603,7 тис. км² в 1991 році стала незалежною державою. На даний період насе-

лення складало 51,7 млн. жителів, з них 35,1 млн. жит. – міське населення і 16,6 млн. жит. сільське. За адміністративним поділом на той час – 24 адміністративні області, 489 адміністративних районів, 445 міст, 911 селищ міського типу і близько 29 тис. сільських населених пунктів та Автономна Республіка Крим.

Минулі майже 30 років внесли значні зміни як в саму систему розселення так і в особливості адміністративного устрою, кількісні показники, економічну стратегію, екологічний стан тощо. З карти України зникло більше 600 населених пунктів. Якщо розглядати визначені Генеральною схемою основні регіони, то також ми бачимо: Східний регіон – економічний занепад, соціальні зміни, війна; Центральний регіон – кардинальні зміни в економічному потенціалі через втрату великої кількості промисловості, міграційні процеси та необґрунтоване зростання великих міст; Західний регіон – відтік населення, міграція за кордон та майже повний занепад економіки, недостача як місць праці так і людського ресурсу; Південний регіон – значна втрата територій.

Тому система розселення України на сьогодні носить в якійсь мірі уявний характер в питанні перспектив розвитку, а нові суб'єкти системи, територіальні громади є головними її елементами і перебувають в стані формування стратегії економічного розвитку. Уявність підтверджується і даними ООН, які показують що, за темпами скорочення населення Україна входить до першої п'ятірки країн, а експерти ООН прогнозують, що до 2050 року населення країни скоротиться на 18%.

Розпочатий ще в 2015 році процес децентралізації заплановано в основному закінчити в 2020 році. Нові архітектурні елементи системи розселення, а саме об'єднані територіальні громади повинні в своїй основі сформувавши і затвердити стратегічний план розвитку, що базується здебільшого на ресурсних можливостях, існуючому економічному потенціалі, інформативному забезпеченні та ефективній системі управління органами місцевого самоврядування.

Саме цей шлях потребує підкріплення як цілим рядом законодавчих актів так і нової нормативної бази. Згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» прийнятим в 2015 році станом на 10.11.2019 р. в Україні сформовано 1002 об'єднаних територіальних громад (в 2015 – 159; 2016 – 366; 2017 -665; 2018 – 806). Як видно з показників процес є стабільним, про те на сьогодні є області, які ще в значній мірі потребують прискорення – це Одеська, Харківська та Закарпатська.

Саме в цих областях є великий потенціал для розвитку туристично-рекреаційних функцій, які стануть стимулом спроможності локальних систем розселення. За унікальністю ресурсів Україна має можливість підняти на значний рівень туристично-рекреаційну галузь.

Україна має 70 тис. річок, тисячі озер і водосховищ, два морських узбережжя, гори Карпати, 6737 спеціально відведених територій та об'єктів природного заповідного фонду з площею більше 2,35 млн. га. 20,0% цієї території займають національні природні парки, 9,6% біосферні заповідники, 17,2% регіональні ландшафтні парки та багато іншого. [7,8]

Величезний природний потенціал сьогодні є тим стимулом економічного розвитку локальних систем, який зможе відновити зростання і фінансову спроможність їх існування.

На сьогодні в Україні налічується велика кількість різновидів туристично-рекреаційної діяльності, які знаходяться в різних стадіях розвитку, це водний туризм, гірський туризм, екологічний туризм, сільський зелений туризм, пізнавальний туризм, діловий туризм, міський туризм та інші.

Проте, розвиток туристично-рекреаційної галузі здатної стати основою економічної стабільності локальних систем в порівнянні з світовими та європейськими масштабами не відповідає її величезному потенціалу та надзвичайно вигідному геополітичному положенню. Про це свідчать, наприклад, основні показники туристичних потоків в Україні та за її межами, які мають нестійку динаміку і за даними Міністерства культури і туризму знаходиться в межах 2-3 млн. туристів на рік, в тому числі внутрішніх туристів – 1-2 млн. [10].

На жаль, навіть у до кризовий період українські показники значно відрізнялися від більшості зарубіжних країн. Так, в Україні ця галузь складала 0,6% внутрішнього валового продукту і 1% від зайнятих у всіх галузях господарства. Для порівняння ці показники у Франції становили відповідно – 7,7% та 9,3%; Іспанії – 9,0% та 11,0%; у Швейцарії – 8,0% та 10,0%; в Австрії – 8,8% та 14,0%.

Державне завдання в даній ситуації спрямувати процеси на створення регіональної туристично-рекреаційної системи з виявленням наявних туристичних ресурсів; визначити напрямки функціонального використання (культурний, пізнавальний, екологічний та зелений туризм тощо); забезпечити законодавчо їх ефективної охорони, запобігти стихійним процесам відчуження та приватизації; розробляти та впроваджувати стратегічну програму локальної системи як складової регіональної; розвивати туристично-рекреаційну діяльність громади з позицій інтересів розвитку соціальних та містобудівних особливостей.

Основою формування регіональних систем туризму є ареали групового розміщення – зони концентрації об'єктів або природних ресурсів, які в нових умовах можуть бути об'єднуючою стратегією локальних систем розселення (територіальних громад).

Частина територіальних викладок знайшли своє відображення в уже розроблених концепціях економічного розвитку територіальних громад, де туристично-рекреаційна сфера є одною із основних стратегічних програм.

Вдалим прикладом може слугувати стратегія Коблевської об'єднаної територіальної громади, яка об'єднала десять населених пунктів з населенням 7,266 осіб (на 2017 рік).

Економічна спеціалізація на період об'єднання: туристичний сектор, сільське господарство, рекреаційні території, бази відпочинку, регіональний ландшафтний парк «Тилігульський» та інші.

Базуючись на Законі України «Про туризм» та враховуючи потенційний ресурс визначені наступні види туристично-рекреаційної діяльності Коблевської ОТГ: культурно-пізнавальний, рекреаційно-оздоровчий,

спортивний, екологічний (зелений), сільський агротуризм, аматорський та регульований в зонах природно-заповідного фонду. (Рис. 1 А).

Стратегія розвитку рекреаційних перспектив для економічного розвитку закладена і в Великодимерській об'єднаній територіальній громаді, як перспективний об'єкт в зоні впливу великого мегаполісу Києва та ОТГ смт. Бородянка. (Рис. 1 Б).

Рис. 1. Просторова організація рекреаційних територій: А – ОТГ Коблево; Б – ОТГ Бородянка

Підтвердженням цього є хороше транспортне сполучення, хороша в екологічному стані природа, давня історія поселень, народні звичаї та мальовничі краєвиди. Інвестиційна програма передбачає рекреаційну діяльність як головну поряд з такими як виробничі підприємництва та соціальна і комунальна сфера. А головними об'єктами мають стати елементи системи відпочинку вихідного дня та туризму.

Сьогодні, як вже відмічалось в попередніх статтях, містобудівна діяльність, система планування не завжди адекватно сприймає реальну суть соціальних та економічних змін. І причин дуже багато: відсутність та не систематизованість інформативного забезпечення, інформативна база здебільшого формується в угоду уже здійснених фактів, законодавча база не має твердого підґрунтя здатності виконувати закони через відсутність наукових досліджень містобудівного характеру, невміння і небажання працювати з державним розумінням вирішення проблеми тощо.

Така ситуація поглиблює кризове напруження в містобудівній діяльності, а амбітність всіх гравців процесу децентралізації «хто більш значимий» веде все до більшого розриву між реальністю та пропозиціями.

Протиріччя між законом, нормами, містобудівною діяльністю є не що інше як руйнування процесу сталого розвитку локальних систем – територіальних громад. Туристично-рекреаційна діяльність в Україні сьогодні поки що не має своєї твердої матеріальної та ідеологічної бази, які на жаль через відсутність господаря змінюються за потреби окремих гравців політичних забаганок.

Туристично-рекреаційна діяльність в своєму розвитку має слідувати принципам сталого розвитку локальних систем розселення як кожної окремо так і спільних цілей економічного та екологічного покращення регіонів та країни.

Такими принципами можуть бути наступні: головна мета діяльності направлена на збереження природи; виховання культури та чутливе ставлення суспільства до історії, природи тощо; нові адміністративні одиниці – територіальні громади мають бути менш залеж-

ними від незбалансованого землекористування; всі процеси мають здійснюватись на екологічній стратегії збереження; як стимул розвитку високоякісна структура та надання послуг; діяльність направлена на довгостроковий період співпраці всіх сфер як в державному так і приватному секторі та створенні інвестиційної привабливості територіальної громади.

Сьогодні ключові позиції у містобудівній діяльності займають земельні інтереси і це, як ніщо інше, впливає на природне оточуюче середовище на якому базується туристично-рекреаційна система нових елементів розселення.

Тому розуміння ідеології децентралізації як реформи, вимагає оцінки нинішньої співпраці системи управління та соціально-економічного стану суспільства допомагає виявити стратегічні розділи сталого розвитку системи розселення враховуючи всі сфери діяльності:

- прослідити в історичному ракурсі особливості формування адміністративно-територіального поділу країни та відповідної системи управління кожної системи окремо;
- запропонувати методичну основу яка має базуватись на управлінні, на комплексній співпраці всіх сфер суспільства, на визначених таксономічних одиницях території, якими вони володіють;
- створити модель вертикального регулювання і горизонтального управління всіма сферами життєдіяльності суспільства, на відміну від існуючої вертикалі нормативної, законодавчої, управлінської і контролюючої;
- виявити фактори, які можуть впливати на реформування існуючої системи місцевого самоврядування в трансформовану систему групових форм розселення в залежності від стратегічної програми;
- запропонувати засоби структурної організації простору як об'єкта містобудівного планування, зонування та регіоналізації території з урахуванням нового об'єкта на місцевому рівні – територіальної громади з особливим видом економічної стратегії туристично-рекреаційної діяльності.

Результати та їх обговорення. Результатом дослідження є продовження пошуків стратегічних шляхів соціально-економічного розвитку розселення в Україні в результаті суттєвих змін адміністративно-територіального устрою. Новий елемент розселення територіальна громада для свого розвитку, в основному, може залучати наявний природний або існуючий економічний потенціал.

Сучасна політика екологізації та збереження природного середовища дає можливість для розвитку регіональних систем туристично-рекреаційної діяльності як країни так і кожної локальної системи розселення. Перспективою для обговорення є саме комплексна оцінка ресурсної спроможності кожної територіальної громади та можливість розвитку суміжних регіональних програм.

Висновок. Процес децентралізації в Україні направлений на укрупнення системи розселення на нижньому рівні, а саме формування територіальних громад як системи локального рівня дав можливість більш критично оцінити реальність ресурсів для розвитку.

Нова методика, яка розробляється, має наміри об'єднати внутрішні і зовнішні можливості на цільовій узгодженості збереження, популяризації, збагачення природних культурних та історичних ресурсів

на всіх рівнях, створивши регіональні моделі туристично-рекреаційної діяльності в нових адміністративних умовах та глобальному впливу урбанізаційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богорад Д.И. Конструктивная география района. Основы районной планировки – М.: Мысль, 1965. – 407 с.
2. Фильваров Г.И. Закономерности пространственной организации социально-производственного комплекса города: Автореф. дис. ... д-ра арх. – М., 1990. – 49 с.
3. Фомин И.А. Формирование групповых систем населенных мест в СССР//Групповые системы населенных мест в различных природных и экономических условиях. Сб. науч. трудов ЦНИИП градостроительства. – М., 1982.
4. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. – Київ: Будівельник, 1991. – 184 с.
5. Лаврик Г.И. Методические основы районной планировки (Г.И.Лаврик, Н.М.Демин) – М.: Стройиздат, 1975. – 251 с.
6. Шулик В.В. Пропозиції по виявленню перспективних рекреаційних територій//Сучасні проблеми архітектури та містобудування [відпов. ред. М.М.Дьомін] – К.: КДТУБА, 1997, №1. – С. 149-152.
7. Панченко Т.Ф. Соціально-економічні чинники розвитку туризму, курортів та рекреації в Україні – Зб. наук. праць «Досвід та перспективи розвитку міст України» – «Соціально-економічні системи містобудування». – К.: Діпромисто, 2009, №16 – 208 с.
8. Панченко Т.Ф. Ландшафтно-рекреаційне районування території України – Зб. наук. праць «Досвід та перспективи розвитку міст України» – «Охорона довкілля, ландшафтна архітектура». – К.: Діпромисто, 2002, №2 – 251 с.
9. Бейдик О.О. Пріоритетні напрями розвитку національного туризму / О.О.Бейдик, В.К.Федорченко//Туризм і завдання національно-культурного відродження України: Всеукраїнська наук.-практ. конф., 12-14 травня 1997 р. Тези допов. – Київ-Черкаси: Укр. ін-т туризму, 1992. – С. 5-7.
10. Шулик В.В. Методологічні основи формування рекреаційних систем в Україні. Дис. на зд.наук.ст.докт.арх. – Полтава, 2008.

REFERENCES

1. Bohorad, D.Y. Konstruktyvnaia heohrafyia raiona. Osnovy raionnoi planirovki – M.:Mysl, 1965. – 407 p.
2. Fylvarov, H.Y. Zakonomernosty prostranstvennoi orhanyzatsyy sotsyalno-proyzvodstvennoho kompleksa horoda: Avtoref. dys. ... d-ra arkh. – M., 1990. – 49 p.
3. Fomyn, Y.A. Formirovanye hruppovykh system naseleennykh mest v USSR//Hruppovye systemy naseleennykh mest v razlychnykh pryrodnykh y ekonomycheskykh uslovyiakh. Sb. nauch. trudov TsNIYP hradostroytelstva. – M., 1982.
4. Demyn, N.M. Upravlenye razvytyem hradostroytelnykh sistem. – Kyiv: Budivelnik, 1991. – 184 p.
5. Lavryk, H.Y. Metodycheskye osnovy raionnoi planirovki (H.Y.Lavryk, N.M.Demyn) – M.: Stroizdat, 1975. – 251 p.
6. Shulyk, V.V. Propozytsii po vyavlenniu perspektivnykh rekreatsiinykh terytorii//Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia [vidpov. red. M.M.Domin] – K.: KDTUBA, 1997, №1. – P. 149-152.
7. Panchenko, T.F. Sotsialno-ekonomichni chynnyky rozvytku turyzmu, kurortiv ta rekreatsii v Ukraini – Zb. nauk. prats «Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy» – «Sotsialno-ekonomichni systemy mistobuduvannia». – K.: Dipromisto, 2009, №16 – 208 p.
8. Panchenko, T.F. Landshaftno-rekreatsiine raionuvannia terytorii Ukrainy – Zb. nauk. prats «Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy» – «Okhorona dovkillia, landshaftna arkhitektura». – K.: Dipromisto, 2002, №2 – 251 p.
9. Beidyk, O.O. Priorytetni napriamy rozvytku natsionalnoho turyzmu / O.O.Beidyk, V.K.Fedorchenko//Turyzm i zavdannia natsionalno-kulturnoho vidrozhennia Ukrainy: Vseukrainska nauk.-prakt. konf., 12-14 travnia 1997 r. Tezy dopov. – Kyiv-Cherkasy: Ukr. in-t turyzmu, 1992. – P. 5-7.
10. Shulyk, V.V. Metodolohichni osnovy formuvannia rekreatsiinykh system v Ukraini. Dys. na zd.nauk.st.dokt.arkh. – Poltava, 2008.

Social and town-planning features of forming of tourist-recreational network as strategy of economic development of the in-plant systems of settlement are in Ukraine

V. O. Yathenko

In the article pre-conditions of development of methodology of forming of tourist-recreational complexes are considered on the base of resource possibilities of the in-plant systems of settlement (territorial communities) in Ukraine. Paid attention to the state of industry and perspective possibilities her as basic for economic development of row of territorial communities. The row of principles is outlined after that a process must be examined in town-planning activity. A certain example of the strategic program of development of the in-plant system is made a tourist-recreational constituent is stopped up in basis of that.

Keywords: territorial society, in-plant system of settlement, tourist-recreational activity, town-planning activity, ecology, urbanization, natural resource.